

Aanvullingen op en vraagtekens bij de Nederlandse mierenfauna (Hymenoptera: Formicidae)

PETER BOER

BOER, P., 1999. ADDITIONS TO AND A DISCUSSION ABOUT THE ANT FAUNA OF THE NETHERLANDS (HYMENOPTERA: FORMICIDAE). – *ENT. BER., AMST* 59 (9): 141-144.

Abstract: *Myrmica lonae*, *M. microrubra*, *Camponotus vagus*, *Lasius psammophilus* and *L. platythorax* are reported as new for The Netherlands. *Lasius psammophilus* appears to be much more common than its sibling species *L. alienus*. Introduced *Camponotus vagus* at a coastal locality in the dunes of Noord-Holland already keeps its ground for more than 26 years. Two rarely reported species, *Leptothorax albipennis*, formerly identified as *L. tuberum*, and *Lasius meridionalis* appear to be common in the dunes of the province Noord-Holland. *Tapinoma erraticum* was only found in the southern part of the province Limburg. *Tapinoma ambiguum*, often mistaken for *T. erraticum*, was found in the eastern part of The Netherlands, but not in the southern part of Limburg. Most ants formerly identified as *Stenamma westwoodi* appear to be *S. debile*. The hybrid *Formica polychtena* x *rufa*, up till now not known from The Netherlands, appears to be locally common.

Gemene Bos 12, 1861 HG Bergen.

Inleiding

Vanwege de beschrijving van enkele nieuwe Europese soorten en het verschijnen van een boek over de mieren van Duitsland met vele nieuwe taxonomische inzichten en verspreidingsgegevens (Seifert, 1996), werd het tijd om de Nederlandse mierenfauna, voor het laatst beschreven door Van Boven & Mabelis (1986), kritisch onder de loep te nemen. De soorten worden behandeld in de volgorde van de lijst in Seifert (1996)

Tenzij anders vermeld bevindt het hierna genoemde materiaal zich in de collectie van de auteur.

Naast de hieronder genoemde nieuwe soorten zijn recentelijk twee nieuwe soorten voor de Nederlandse fauna gemeld, namelijk *Myrmica gallienii* Bondroit door Seifert (1988a) en *Leptothorax affinis* Mayr door Lefebvre (1995).

Nieuwe soorten voor Nederland

Sinds 1980 zijn acht soorten mieren beschreven, die in Duitsland voorkomen: *Myrmica microrubra* Seifert, *Leptothorax slavonicus* Seifert, *Tetramorium thenanum* Schulz, *Lasius psammophilus* Seifert, *L. paralienus* Seifert, *L. platythorax* Seifert, *L. jensi* Seifert

en *Formica paralugubris* Seifert (Seifert, 1996). Op grond van habitatkeuze en verspreiding in Duitsland konden de volgende van deze soorten in Nederland worden verwacht: *Myrmica microrubra*, *Lasius psammophilus* en *L. platythorax*. Inmiddels heb ik deze soorten in Nederland aangetroffen. Tevens worden *Myrmica lonae* Finzi en *Camponotus vagus* (Scopoli) nieuw voor ons land gemeld.

Myrmica lonae Finzi

Uit meer dan 100 kolonies verspreid over heel Nederland werden werksters verzameld, die ik aanvankelijk determineerde als *M. sabuleti* Meinert. Bij nader onderzoek bleek het in vijf gevallen te gaan om *M. lonae*. Al deze exemplaren waren afkomstig uit de provincie Overijssel en werden respectievelijk verzameld in 1994 op 28 mei te Hardenberg en op 29 en 31 mei te Ommen (Amersfoort-coördinaten 228/9-505) en in 1998 op 1 mei te Hezingen (Amersfoort-coördinaten 256-494 en 256-496).

Of *M. lonae* een goede soort is, is vooralsnog niet duidelijk. Seifert (1996) noemt haar als soort, maar laat de mogelijkheid open dat het hier om een sterk afwijkende vorm van *M. sabuleti* gaat. Volgens Wardlaw et al. (1998)

komt *M. lonae* voor in nattere habitats dan *M. sabuleti*, onder andere in Nederland!

***Myrmica microrubra* Seifert**

Van deze permanent sociaalparasitaire soort vond ik op 12 augustus 1997 wijfjes en mannetjes in een kolonie van *Myrmica rubra* (Linnaeus) in een vermolmd berk in de boswachterij Schoorl (Amersfoort-coördinaten 105-521).

***Camponotus vagus* (Scopoli)**

Omstreeks 1960 en in 1972 zijn er in de Kennemerduinen bij Bloemendaal twee kolonies van deze soort uitgezet door P. Dijkstra. De kolonies waren afkomstig uit West-Frankrijk. In 1997 werd door Dijkstra en mij een vitale kolonie gevonden bij Bloemendaal (Amersfoort-coördinaten 101-491). Bovendien bleek een uitwerpsel van een groene specht werkers van deze soort te bevatten. Omdat de gevonden kolonie niet door spechten was beschadigd, wijst dit op het bestaan van nog meer kolonies van *C. vagus* in de omgeving. De vermelding van *C. vagus* door De Jonge (1988) heeft betrekking op langdurige overlast (vijf jaar) in een woning te Waddinxveen, veroorzaakt door een kolonie in een spouwmuur en dakisolatie. Als mogelijke herkomst werd Zuid-Frankrijk genoemd.

***Lasius psammophilus* Seifert**

Lasius alienus (Förster) is door Seifert (1992) opgesplitst in drie soorten: *L. alienus*, *L. paralienus* en *L. psammophilus*. De laatste is in de Noord-Hollandse duinen de meest algemene mier in pioniervegetaties, zandige vegetaties, speelweiden, recreatievelden, langs paden en tussen en onder de bestrating van wegen. Uit een steekproef uit als *L. alienus* gedetermineerd materiaal in de collectie van het Zoölogisch Museum van Amsterdam (ZMA) bleek het overgrote deel te behoren tot *L. psammophilus*. Het betrof exemplaren uit Hilversum, Laag-Soeren, Laren (Noord-Holland), Nijmegen, Nunspeet, Ootmarsum, Putten en Wapen-

veld. In de collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden trof ik geen uit Nederland afkomstige *L. alienus* aan. De als zodanig gedetermineerde mieren bleken allen *L. psammophilus* te zijn. In mijn collectie bevinden zich ook exemplaren van Goeree, Gaasterland en Midden-Limburg.

Voor zover ik heb kunnen nagaan beschikt alleen het ZMA over enkele exemplaren van *Lasius alienus* uit Nederland. De mieren zijn afkomstig uit Bemelen en zijn verzameld op 13 juni 1937. Het lijkt er dus op dat *L. alienus* in Nederland zeldzaam is en mogelijk beperkt tot Zuid-Limburg.

***Lasius platythorax* Seifert**

Lasius niger (Linnaeus) is opgesplitst in *L. niger* en *L. platythorax* (Seifert, 1991). De laatste is een zeer algemene soort in bossen en hoogopgaande struwelen in de duinen van Noord-Holland (Boer, 1997). De kolonies bevinden zich in dood hout van allerlei soorten bomen en in humus en plantenzoden met veel dode plantenresten. Buiten de duinen heb ik *L. platythorax* verspreid over heel Nederland aangetroffen.

Door Van Boven & Mabelis (1986) wordt *Lasius niger* de meest algemene mier van Nederland genoemd. Ondanks de afsplitsing van *L. platythorax* is dit waarschijnlijk nog steeds zo. *Lasius niger* komt verspreid over heel Nederland voor. In gebieden met menselijke activiteiten (wegen, parken, tuinen, dorpen, steden, industrieterreinen en sportvelden) is het zonder twijfel de meest algemene mierensoort. In bossen, duinen, heidevelden, vochtige heidevelden, graslanden en andere natuurgebieden is *L. niger* beslist niet algemeen en zeker niet de dominante mierensoort. In bossen waar weinig zon tot de bodem doordringt, ontbreekt *L. niger* geheel, in tegenstelling tot *L. platythorax*.

Soorten ter discussie

Een aantal door Van Boven & Mabelis (1986) genoemde Nederlandse soorten staat door de publicaties van Seifert ter discussie.

***Leptothorax tuberum* (Fabricius) en *L. albipennis* Curtis**

In de Noord-Hollandse duinen heb ik honderden kolonies van deze tweelingsoorten onderzocht. Steeds ging het om *L. albipennis* (= *L. tuberointerruptus* Forel). Van Boven & Mabelis (1986) noemen *L. albipennis* niet. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of *L. tuberum* in Nederland voorkomt, maar waarschijnlijk is dit niet het geval, omdat *L. tuberum* ook in het westen van Duitsland ontbreekt (Seifert, 1996).

***Stenamma debile* (Förster) en *S. westwoodi* Westwood**

Nederlands materiaal van *Stenamma* werd tot voor kort gedetermineerd als *S. westwoodi*. Werksters afkomstig uit Gaasterland, de Noord-Hollandse duinen, Midden-Limburg en Noordoost-Overijssel determineerde ik als *S. debile*. Door mij bekeken mieren uit de collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden bleken eveneens *S. debile* te zijn. Mannetjes van *Stenamma* zijn gemakkelijker te determineren. Helaas waren er slechts twee exemplaren beschikbaar, één mannetje bevond zich in de collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden (Austerlitz, verzameld op 3 september 1941) en één kreeg ik via J. de Rond (Epe, Gelderland, datum onbekend). Ook in deze gevallen ging het om *S. debile*.

Overigens schrijft DuBois (1993): "*S. westwoodi* appears to be limited to England, Wales, and neighbouring areas in continental Europe [only known from an unspecified locality in Belgium]. This may be an artifact of collecting." Al met al is het voorkomen van *S. westwoodi* in Nederland zeer twijfelachtig.

***Tapinoma erraticum* (Latreille) en *T. ambiguum* Emery**

Van Boven & Mabelis (1986) beschouwden *Tapinoma erraticum* als zeldzaam. Over de verspreiding van *T. ambiguum* schrijven zij zo als goed als niets: er wordt volstaan met de

mededeling dat *T. ambiguum* voor het eerst werd gevonden in Midden-Limburg in 1944. Recent door mij verzameld materiaal uit het Meinweggebied in Midden-Limburg (Amersfoort-coördinaten 208-354) op 7 september 1996, uit het Leudal (Amersfoort-coördinaten 192-361) op 14 juni 1997 en 6 juni 1999 en Hezingen, Overijssel (Amersfoort-coördinaten 256-494) op 1 mei 1998 betrof *T. ambiguum*. De *Tapinoma erraticum*-collectie van het Zoölogisch Museum Amsterdam bestaat uit beide soorten. De uit Zuid-Limburg (Bemelen, Eys, Schin op Geul en Slenaken) afkomstige exemplaren behoren tot *T. erraticum*. Exemplaren uit Bennekom, Leersum en Otterlo bleken *T. ambiguum* te zijn. De *Tapinoma erraticum*-collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden zijn juist gedetermineerd en allen afkomstig uit het uiterste zuiden van Limburg.

***Lasius rabaudi* (Bondroit) en *L. meridionalis* (Bondroit)**

Seifert (1988b) maakt onderscheid tussen *Lasius meridionalis* en de alleen op het Iberisch schiereiland voorkomende *L. rabaudi*. Van Boven & Mabelis (1986) noemen alleen *L. rabaudi*, omdat zij *L. meridionalis* als een synoniem van *L. rabaudi* beschouwen. Van deze soort melden zij één zekere en drie mogelijke Nederlandse vondsten. In de Noord-Hollandse duinen is *L. meridionalis* algemeen. Zij komt voor in dezelfde habitat als *L. psammophilus* en is hier als temporair sociaalparasiet in kolonies van *L. psammophilus* aangetroffen. Volgens Seifert (1996) is *L. psammophilus* de belangrijkste gastheer voor *L. meridionalis*.

Formica polyctena* x *rufa

Over het voorkomen van hybriden tussen *Formica polyctena* Förster en *F. rufa* Linnaeus in Nederland heb ik geen gegevens kunnen vinden. Volgens Seifert (1996) komen kolonies van hybriden veelvuldig voor. In de duinen van Schoorl (Boer, 1999) komen ze plaatselijk in hoge dichtheden voor, evenals in

het Robbenoordbos (Wieringermeer) en de Zuid-Hollandse duinen (Noordwijk). Verder heb ik hybriden waargenomen op de Utrechtse Heuvelrug, de Veluwe en in de Achterhoek.

Dankwoord

C. van Achterberg en W. Hogenes worden bedankt voor hun medewerking bij het bestuderen van de collecties van respectievelijk het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden en het Zoölogisch Museum te Amsterdam.

Literatuur

- BOER, P., 1997. *Verslag van een eerste aanzet tot een studie naar de ecologie van de mieren in de duinen van Bergen NH*: 1-44. Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Bloemendaal.
- BOER, P., 1999. *Mieren in de Noord-Hollandse duinen. Verspreidingsatlas*: 1-23. BOO-onderzoeksrapport 1999-03. Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Bloemendaal.
- BOVEN, J. K. A. & A. A. MABELIS, 1986. De mierenfauna van de Benelux. – *Wetenschappelijke Mededelingen Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging* 173: 1-64.
- DUBOIS, M. B., 1993. What's in an name? A clarification of *Stenamma westwoodi*, *S. debile*, and *S. lippulum* (Hymenoptera: Formicidae: Myrmicinae). – *Sociobiology* 21: 299-334.
- JONGE, J. T. DE, 1988. Opmerkelijke mijten en insecten in en om gebouwen in 1986. – *Entomologische Berichten, Amsterdam* 48: 18-19.
- LEFEBER, B. A., 1995. Drie aanwinsten voor de Nederlandse aculeatenfauna (Hymenoptera: Apidae, Formicidae). – *Entomologische Berichten, Amsterdam* 55: 135.
- SEIFERT, B., 1988a. A taxonomic revision of the *Myrmica* species of Europe, Asia Minor, and Caucasia (Hymenoptera, Formicidae). – *Abhandlungen und Berichte des Naturkundemuseums Görlitz* 62 (3): 1-75.
- SEIFERT, B., 1988b. A revision of the European species of the ant subgenus *Chthonolasius* (Insecta, Hymenoptera, Formicidae). – *Entomologische Abhandlungen Staatliches Museum für Tierkunde Dresden*: 51: 143-180.
- SEIFERT, B., 1991. *Lasius platythorax* n. sp., a widespread sibling species of *Lasius niger* (Hymenoptera: Formicidae). – *Entomologia Generalis* 16: 69-81.
- SEIFERT, B., 1992. A taxonomic revision of the Palaearctic members of the ant subgenus *Lasius* s. str. (Hymenoptera: Formicidae). – *Abhandlungen und Berichte des Naturkundemuseums Görlitz* 66 (5): 1-66.
- SEIFERT, B., 1996. *Ameisen, beobachten, bestimmen*: 1-352. Naturbuch Verlag, Augsburg.
- WARDLAW, J. C., G. W. ELMES & J. A. THOMAS, 1998. Techniques for studying *Maculinea* butterflies: II. Identification guide to *Myrmica* ants found on *Maculinea* sites in Europe. – *Journal of Insect Conservation* 2: 119-127.

Geaccepteerd 18.vi.1999.